2.
IL-GORBOĠ
(GĦAMLIETU)

Karmenu Pace

Fl-aħħar artiklu li kont ktibt dwar il-gorboġ kont għidt li l-griebeġ jagħmlu parti mill-ambjent rurali tan-naħat t'isfel ta' Malta daqskemm il-giren huma parti ntegrali mill-ambjent rurali tan-naħat ta' fuq ta' Malta. Jiena nemmen li l-gorboġ għandu jsib postu bħala wirt arkitettoniku popolari bħalma sabet postha l-girna speċjalment bil-publikazzjoni tal-ktieb famuz ta' Patri Mikiel Fsadni fuq is-suġġett.

Fl-ewwel kitba tiegħi jiena ppruvajt inressaq l-argument li l-bini tal-giren in-naħa ta' fuq ta' Malta minn banda u l-bini tal-griebeġ fin-naħa t'isfel ta' Malta mill-banda l-oħra, seħħ l-iktar minħabba l-kwalita' differenti ta' blat li jeżisti fiż-żewġ bnadi. Fin-naħa ta' fuq, jiġifieri minn Ħad-Dingli u l-Imġarr 'l hemm sal-Mellieħa u l-Marfa, insibu ħafna qawwi. Filwaqt li fin-naħat t'isfel, jiġifieri mis-Siġġiewi u l-Qrendi lejn Ħal-Għaxaq u Birżebbuġa nsibu l-ġebla tal-franka. Id-differenza kbira hi li l-ġebla tal-franka hija ratba u tinħadem b'tali mod li tista' tfassal ix-xorok minnha filwaqt li l-ġebla tal-qawwi hija iebsa u minnha tista' toħroġ kapitelli imma dawn iridu jkunu ta' ħxuna mill-inqas d-doppju ta' xriek u għalhekk ħafna itqal. Barra minn hekk fejn hemm il-franka ħafna drabi fl-uċuħ naturali ssib l-qxur li jistgħu jintrefgħu u jaqdu l-funzjoni ta' xriek għat-tisqifa. Imma l-qawwi ma jagħmilx qxur kbar għax normalment il-blat ikun sħiħ. Dan kollu għandu x'jaqsam għax il-bidwi meta kien jeħtieġlu jibni dik l-istruttura fejn jista' jistkenn jew jaħżen xi ħaġa, kien jinqeda bil-materjal li kien isib fin-natura madwaru u l-eqreb tiegħu. Għalhekk, kif naħsibha jiena, l-bdiewa tan-naħa ta' fuq għamlu użu mill-ġebel li jinsab komunement fix-xagħri bħal fl-inħawi tal-Mellieħa u vvintaw il-metodu tal-ħitan imkillbin (ġebla ħierġa 'l barra mill-oħra, bħall-kileb) biex jirnexxilhom idejqu l-wisgħa tal-binja sa ma jaslu sat-tisqifa u mbagħad jagħlqu permezz ta' xi qoxra jew tnejn blat. Fin-naħa t'isfel ta' Malta li hi magħrufa għall-franka kien hemm is-sengħa tal-qutgħ tal-blat, li minnu jfasslu l-knatan u joforqu x-xorok. Kienu jkissru l-blat biex ifasslu l-għelieqi. U ħafna drabi minn dan it-tkissir tal-blat kienu jibnu l-ħitan tal-gorboġ li għal kuntrarju tal-girna fil-biċċa l-kbira tagħhom jitilgħu dritti. Imbagħad it-tisqifa kienet issir jew minn xi qiegħan kbar jew qxur tal-blat kbir li kienu jlaħħqu minn ħajt għall-ieħor tal-gorboġ jew inkellha minn xorok maħduma. Dawk it-tisqifiet l-iktar antiki nsibhom bix-xorok mfassla minn blat naturali bla ma jkunu bil-wiċċ minġur, filwaqt li dawk iktar riċenti kienu jkunu maqtugħa iktar bis-sengħa u jintuża l-mannarett biex jaqilgħulhom l-wiċċ lixx bħal dawk li nafu aħna llum fid-djar ta' 'l fuq minn ħamsin sena ilu.

Imma anke hawnhekk wieħed ma jridx jaħseb li kien hemm xi għamla fissa, xi pjanta mfassla jew xi prototip li kulħadd kellu jimitah u jibni bħalu bħalma kien ġara f'ħafna bini "modern" tas-sittinijiet u s-sebgħinijiet. Il-gorboġ kien jinbena ħafna drabi mill-bidwi, sid il-għalqa nnifsu. Kien jibnih għall-bżonnijiet tiegħu, skont ix-xeħta ta' l-art, u l-qagħda fejn ikun se jibnih. U għalhekk bħal fil-każ tal-giren, insibu diversi għamliet ta' griebeġ, wieħed mhux bħall-ieħor, li minnhom wieħed jista' joħroġ dawk li jixxiebħu u jiġborhom f'kategoriji. Ngħidu aħna hemm dawk li huma mibnija mdaħħla fil-ħajt tas-sejjieħ innifsu b'tali mod li minn fuqhom tkun għaddeja għalqa oħra. Dawn issibhom mibnija fejn l-blat huwa wieqaf u l-għelieqi mtarrġa. Hemm griebeġ oħra li bnewhom għax-xeħta tal-ħajt li jkun jifred ħabel minn ieħor. Dawn ikunu jserrħu mal-ħajt lejn ix-xellug jew lejn il-lemin tagħhom u għalhekk jiena laqqamthom "imġennbin". Hemm dawk imbagħad li l-bidwi bniehom sewwasew fl-għafsa bejn ħajt u ieħor ta' l-għalqa, eżatt f'xi rokna. Dawn ikunu imqabbdin minn ħajt għall-ieħor bħal trianglu. Dawn laqqamthom "maqrut" u ma tantx issib ħafna minnhom. Inqas u inqas ma ssib mill-kategorija li jien sejjaħtilhom "mekkuk" u "imqammrin". Tal-ewwel għax huma mibnija fil-wisgħa tal-ħajt tas-sejjieħ bejn għalqa u oħra (jissejjaħ ukoll "katina") u tat-tieni għax ikollhom il-faċċata tagħhom mfassla nofs qamar. Imbagħad hemm dawk numerużi tal-kategorija li daharhom biss iserraħ mal-ħajt tas-sejjieħ li jkun għaddej fuq wara. Imma s-sabiħ ta' kull gorboġ huwa li kull wieħed huwa personalizzat u għandu r-ruħ tiegħu. Min bid-daħla baxxa u oħrajn bid-daħla għolja. Min bit-tawwala u oħrajn b'xejn. Min bil-faċċata tad-dobblu u min b'tas-singlu. Min mibni bil-ġebel naturali tax-xagħri u min mill-ġebel maħdum. Min bit-tisqifa mill-qiegħan u min bix-xorok. Min għandu t-tisqifa sserraħ fuq il-

kileb fuq naħa waħda jew fuq iż-żewġ naħat u min bix-xorok iwasslu minn tarf s'ieħor. Min bis-saqaf ikkupplat minn barra u minn bis-saqaf ċatt. Min baxx u min għoli. Dawn id-differenzi fihom studju ta' tqabbil fihom infushom u aktarx li minn dawn id-differenzi wieħed ikun jista' jasal ukoll biex jifred dawk li huma antiki minn dawk li nbnew eqreb lejn żmienna.

Issa hawn taħt se nġib għad ta' disinji li juru l-għamliet ewlenin ta' griebeġ li sibt jiena f'dawn l-aħħar sentejn. L-għadd tagħhom kien madwar mija u għadni nsib xi wieħed 'l hemm u 'l hawn kultant bla ħsieb waqt li nkun nimraħ qalb l-għelieq jew għax nistaqsi xi bidwi. Dawn l-għamliet differenti ġbarthom mill-inħawi kollha ta' Malta u Għawdex fejn jinstabu dawn il-binjiet. Fil-faqar, is-sempliċità' u s-satra tagħhom dawn l-griebeġ joħorġu mimlija għana u nteress. Ħafna minnhom tant huma mibnija bla pompa u żina ta' xejn, tant huma mfillsati tajjeb fl-ambjent ta' madwarhom, li tgħaddi minn ħdejhom u ma tindunax bihom. U jien għalija dan hu l-ġmiel tagħhom. Is-sbuħija fis-sempliċita'. Jaqdu dmirhom ħafna drabi bla ma jagħtu fl-għajn. Huma rifless u espressjoni tar-ruħ u l-karattru kiebi u umli tal-bidwi bieżel Malti u Għawdxi.

© Karmenu Pace

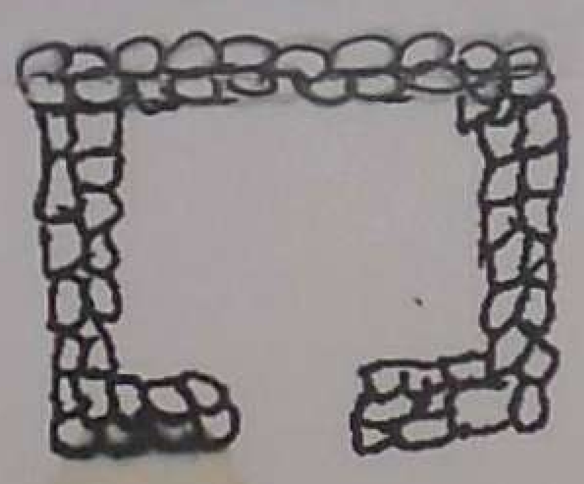

Gorboġ maqtugħ għalih bid-daħla fin-nofs.

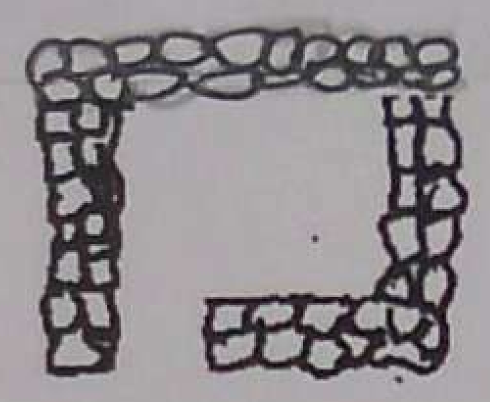

Maqtugħ għalih bid-daħla mal-ġenb tax-xellug.

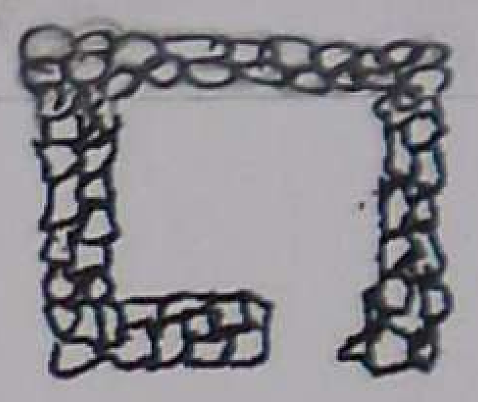

Maqtugħ għalih bid-daħla lejn il-lemin.

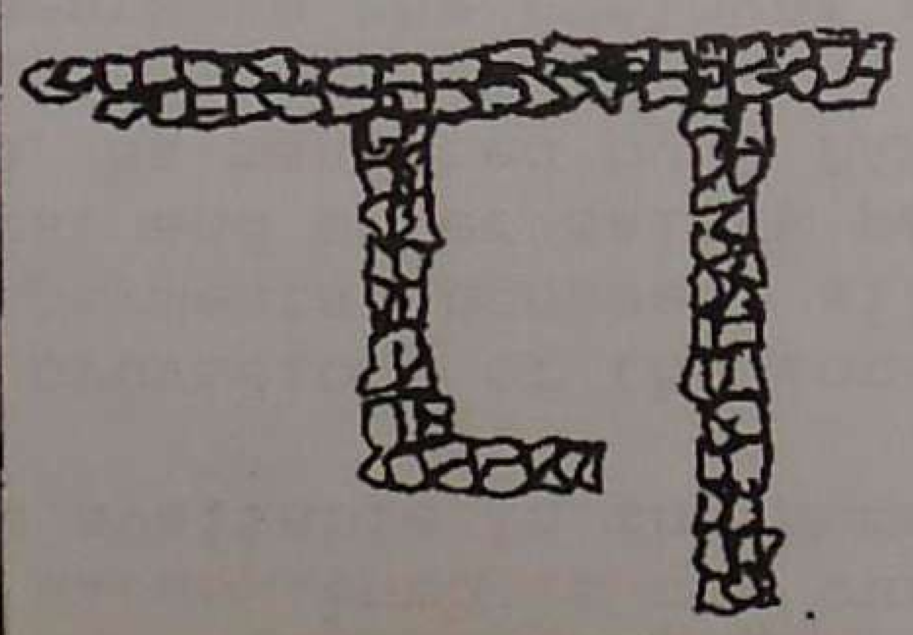

Imġenneb bid-daħla dritta mal-ħajt tal-lemin.

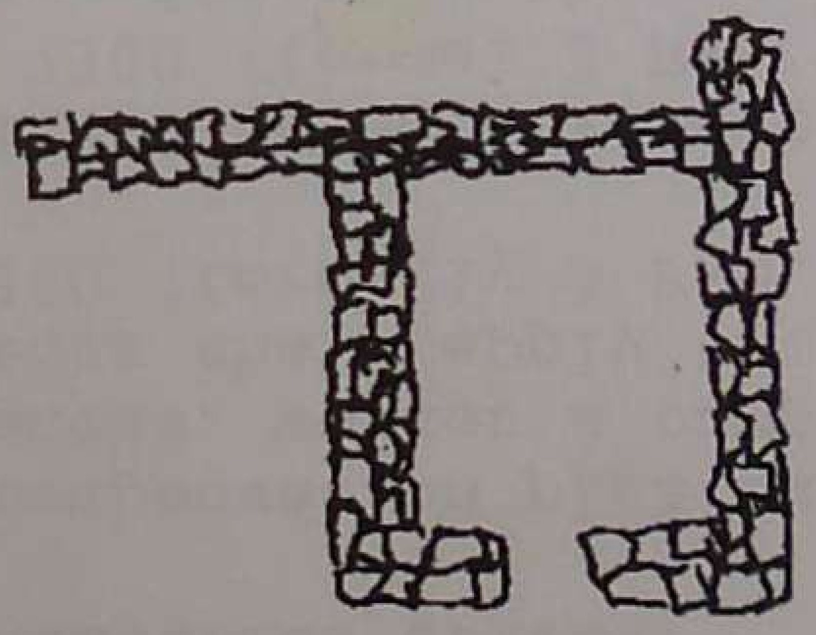

Imġenneb bid-daħla f'nofs il-faċċata.

Gorboġ b'daħla daħarha mal-ħajt.

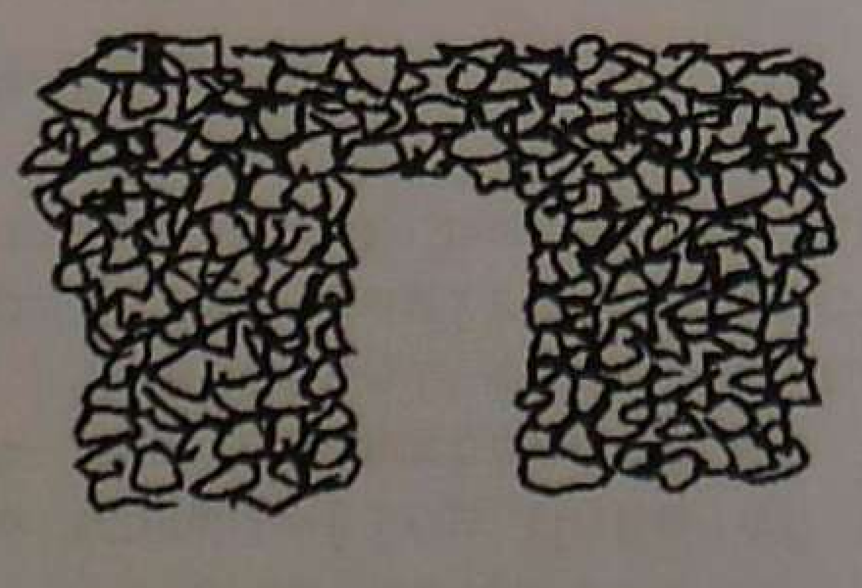

Gorboġ mibni kollu ġol-ħajt.

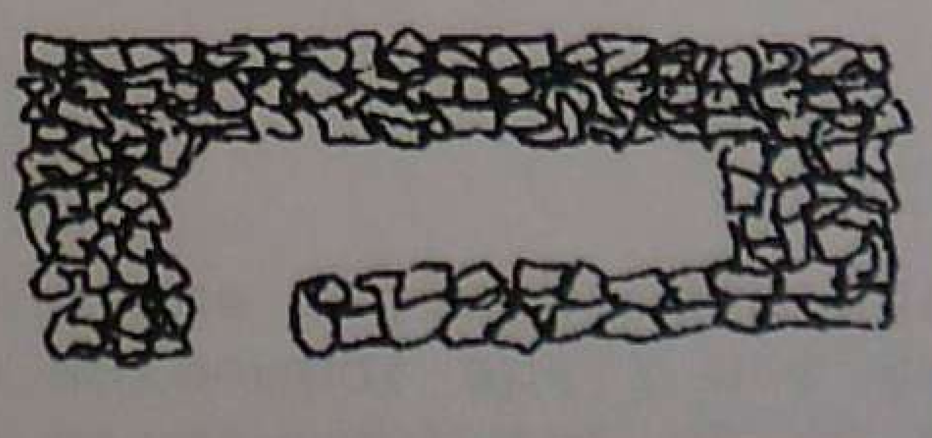

Garboġ ġol-ħajt bid-daħla lejn ix-xellug.

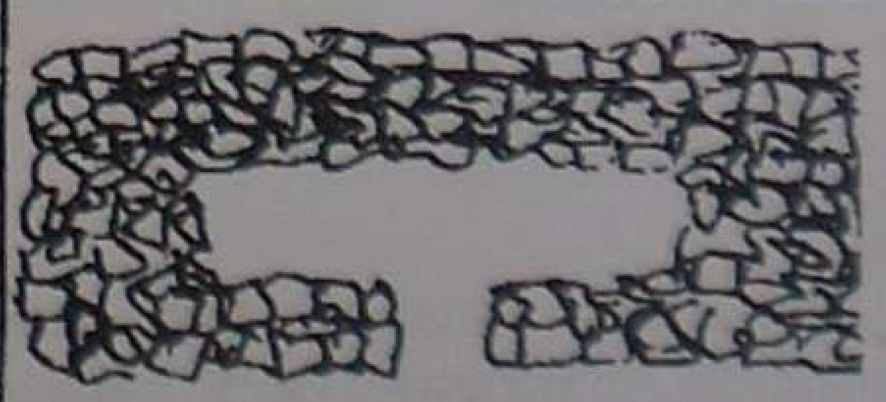

Gorboġ ġol-ħajt bid-daħla fin-nofs.

Gorboġ imrekken bid-dahla f nofs il-faċċata mqammra.

Gorboġ maqrut bid daħla fln-nofs.

Gorboġ nofs tond dahla fin-nofs.

Gorboġ mekkuk f nofs katina bid-dahla fit-tarf

Gorboġ mekkuk f nofs katina b'daħla ghall-habel ta' fuq u ohra ghall-habel t'isfel.

Gorboġ imgenneb b'dahla quddiem u ohra wara.

Gorboġ ghat-tond, rari hafna, mibni ġo hajt wiesa'.

Gorboġ bi grejbeġ ġo fìh, mibni ġo hajt wiesa'

Gorboġ maqsum fi tnejn.

Goboġ doppju, wiehed fuq u iehor Isfel.

Gorboġ ġo gorboġ

Tlett Igriebeġ, wiehed minnhom b'żewġ dahliet.